

ЛИТЕРАТУРНА АНКЕТА С ПЕТЪР КАРААНГОВ
(ТРИНАДЕСЕТИ РАЗГОВОР)

СВИЛЕН КАРОЛЕВ

Тринадесети разговор, 30. I. 1994, неделя

– Вашата „сатирична комедия”, както сам я определяте, „Състезанието”, е публикувана в сп. „Театър” през 1969 г., играна е през същата година в Бургаския театър „Адриана Будевска” и след известен период от време – в Сатиричния театър в София през 1976-78 г., два сезона. Каква е творческата история на тази сатирична комедия? През какъв период е писана? Спомняте ли си конкретен повод за замисъла? Как се разви вашият замисъл?

– В програмата към пиесата, която се продаваше в театъра в Бургас през декември 68-а до март 69-а г., когато пиесата беше свалена от програмата на театъра, аз бях разказал в диалогична и малко хумористична форма как съм замислил тази пиеса.

Идеята за нея дойде съвършено неочаквано за мен. Веднъж в преддверието на един кабинет, върху един доста дебел и хубав килим, някакъв човек каза, възмущавайки се: „Ама как е възможно такова нещо? Събрали се толкова народ и заминават, а между тях само двама или трима са специалисти!” Възмущаваше се от заминаване на някава делегация. В нашия живот от изтеклите години имаше много подобни абсурди... Знаем как за далечни олимпиади заминаваха най-невероятни хора, които нямаха нищо общо със спорта, или ако имаха нещо общо, то бяха приятелски чувства към спортисти или предразположения и приятелски чувства с шефове на спорта...

Но покрай тази реплика аз си представих изведнъж как един огромен наш колектив от хора заминава за някаква „инициатива” в чужбина. Тази инициатива по-късно се оказва, че е спортно състезание, и то за коне от специална порода, както казва един от героите. Чак в средата на пиесата се съобщава всъщност за какво пътува този колектив, и то когато те вече са в самолета. Това беше често срещана в онези години ситуация, която беше абсолютно абсурдна.

От тази абсурдна ситуация ми хрумна, че може да бъде написано нещо – било то хумористична повест, било хумористична поема. След това ми дойде идеята, че може би е най-добре да се направи една сатирична комедия...

– За разлика от репликата на този човек, във вашата пиеса сред заминаващата делегация изобщо няма специалисти, специалистите отпадат още при подбора...

– Да, това всъщност е част от нещата на живота. Но тази идея остана у мен и аз я осъществих през лятото на 68-а г. Написах тази пиеса на един дъх

на ръка. Бях при родителите си в Сандански. Бях там десетина дни и сутрин пишех. Трябва да кажа, че това, което тогава написах на един дъх – първите две части на пиесата, – чакането в преддверието на учреждението и частта в самолета, тези две части останаха непроменени. Най-много ме измъчи третата част, заключителната, по която хвърлих много труд. И до днес не съм съвсем доволен от този финал, но не смятам да се връщам към тази пиеса, да я поправам. Още повече, че тя има зловеща съдба. Беше четена в Комитета за култура – в отдел „Театри“. Беше харесана, размножена на ксерокс и раздадена на някои театри – Бургаския, Благоевградския, Варненския.

Лична признателност дължа на Недялко Йорданов, който тогава вече работеше като драматург в Бургаския театър и всъщност той й обърна внимание и я предложи на ръководството на театъра. Директор беше покойният Кръстьо Дойнов, и слава Богу, режисьорът Еди Шварц се съгласи да започне репетиции по нея. Трябва да кажа, че времето беше изключително неблагоприятно за тази пиеса, само няколко месеца след Чешките събития, след прекъсването на т. нар. „Пражка пролет“. А пиесата е остро сатирична и в своите конкретни драматургични ходове тя всъщност синтезира някои недостатъци, с които беше обрасъл нашият живот и които го задушаваша.

– Казвате, че пиесата има зловеща съдба, защото нейното поставяне съвпада с периода, когато „Пражката пролет“ от 1968 г. вече е погасена. Как бихте характеризирали атмосферата на предходния период, когато са създавани и други острокритични произведения? Бихте ли се спрели по-подробно на откритата се възможност да напишете подобно произведение и да бъде изобщо мислимо неговото публично представяне?

– Някои от сегашните литературни историци, когато подхождат с предубеждение и с политически предпоставена позиция, третират историческите процеси, изопачават това време. В какъв смисъл го изопачават? Те тотално го отричат и твърдят, че е съществувала някаква средновековна, мрачна, непроходима обстановка, което не е вярно. След 1956 г. действително настъпи размразяване, разведряване на политическата атмосфера, която още от сталинско време беше изключително тежка, мрачна и дори зловеща. И никаква амнистия на тази сталинска епоха, най-малко аз, бих искал, бих могъл да направя. Дори в лични разговори в тесен кръг съм заявявал, че ако има личност, която ненавиждам, то това е Сталин.

Но след това настъпи значително подобрене на културната атмосфера в страната. След развенчаването на сталинизма нашата литература, разбира се, под влияние на процесите, които протичаха в съветската литература, където се появиха такива поети като Евтушенко, Възнесенски, Бела Ахмадулина, Булат Окуджава, също се обнови... Още в края на 50-те години ние издадохме един сборник с преводи от младата руска поезия. Ние като казвам, имам предвид Владимир Башев, който тогава беше един от основните организатори на това издание и преводач, Андрей Германов, Никола Инджов. Първите преводи на Бела Ахмадулина аз съм направил.

Разбира се, всичко това някак течеше като пролетно настроение, като пролетен процес в нашата култура. През 1960 г. излезе първата книга на Константин Павлов „Сатири“, а в 65-а г. – втората негова книга „Стихове“. Тоест двете му най-силни сатирични книги излязоха точно в тези години. При това трябва да кажа, че след идването на Брежнев на власт атмосферата не се замрази незабавно. Силни бяха процесите, които започнаха по времето на Хрущов и

особено след XXII конгрес на КПСС, където окончателно се развенчаха методите от Сталиново време, с убийствата, с лагерите...

След XXII конгрес на КПСС през 1961 г. в нашата страна имаше, доколкото си спомням, Ноемврийски пленум на БКП, където беше окончателно свален Червенков, беше изваден от състава на Политбюро, и т. н. Тоест XXII конгрес дойде още веднъж да докаже, че няма връщане назад от позициите на XX конгрес, че сталинизмът, култът към личността, догматизмът са отречени. Всички ние бяхме дълбоко убедени, че връщане назад няма. За съжаление, бяхме опровергани от времето, тъй като след идването на Брежнев, и особено след Чешките събития, нещата наистина много се втвърдиха отново. Стана реставрация, но в никакъв случай не може да се каже, че реставрацията беше равна на сталинските злодейства. Те са непостижими.

Та, литературните изследователи, непредубедените, и онези, които ще искат да узнаят историческата истина, в това число не само на обществената история, но и на историята на литературата, ще видят, че в тези години у нас се появяват първите преводи на Жан-Пол Сартр, на Камю, първите стихотворения на Аполинер, на Елиът, на Емили Дикинсън. Вече говорихме за това. Сега някои казват: „Вместо да четем Камю и Киркегор, ние четяхме Караславов...” Ама имаше възможност и Камю да се чете! Разбира се, не всичките им произведения, защото не беше възможно да се издадат наведнъж. Така че тук може да се прибавят десетки, стотици имена на видни представители на европейската култура, на европейската и американската литература.

– Не излиза ли „Един ден на Иван Денисович” от Александър Солженицин с предговор на Твардовски в този период, в началото на 60-те години?

– Тя излезе, мисля, в края на 50-те години, аз тогава работех в сп. „Пламяк”.

– В средата на 60-те години излиза в български превод „Барелеф на скалата” на Алдан-Семьонов, една също много силна книга за лагерите.

– Аз я имам и съм я чел. Нека не се правим на по-демократи от демократите и сега да твърдим, че всичко в онова време е било някаква мрачна и жестока действителност. Имаше много отвратителни неща, но процесите, които започнаха, бяха неударжими и те не можаха фактически да бъдат спрени. Да си помислим кои книги на Радой Ралин са спрени, като изключим „Люти чушки”. И то заради една от рисунките на Димовски. Доколкото си спомням, беше рисунка на прасе и опашката на прасето беше така завъртяна, че приличаше на подписа на Тодор Живков. Подписът на Тодор Живков се познаваше в интелектуалните среди, защото той имаше навика да изпраща на някои от творческите съюзи новогодишни честитки, поздравления по различни поводи, и т. н. Но кои и къде са непубликуваните книги?

Аз смятам също така, че ние няхмахме сериозна дисидентска прослойка в нашите творчески среди и специално в писателската ни общност.

– Но да се върнем на пиесата.

– На 21 август 1968 г. обединените сили на Варшавския договор прекрачиха границите на Чехословакия „по покана” на едикото си. Спомням си този ден. Даже си помислих: този ден трябва да се запомни много добре. Той е исторически ден. Бях в Сандански и сутринта, като пунах радиото, чух съобщението за действията на обединените сили на Варшавския договор. И след като в 6,30 сутринта говорителят обяви нахлуването в Чехословакия, той каза: „А сега слушайте мелодии в ритъма на И-ха-ха”. Тогава си казах: „Какъв цинизъм!” Всичко това ми прозвуча много цинично.

Ние знаехме какво означава това – да навлязат войските на Варшавския договор в Чехословакия, защото атмосферата беше подготвена от различни публикации, отговори срещу публикации и изказвания на Смърковски, на Млинарж, срещу публикации на полски поети. Лиляна Стефанова тогава публикува някаква статия „Не бързайте да се сбогувате, другарю Ворошилски!“ Това беше писмо до полския поет Виктор Ворошилски, с когото тя беше учила в Москва... Но както и да е. Искам да кажа – цялата атмосфера беше подготвена, и от вестниците, и от медиите.

– Колко време продължи тази подготовка?

– Ами цялото лято, докато ние всички с огромна надежда следяхме какво става в Прага. Връщаха се хора от Прага. Питахме ги как е там. Между другото жена ми беше точно в този момент на Славистичния конгрес в Прага. Надявах се, като се върне оттам, да разкаже какво правят чехите. Спомням си, че Рангел Вълчанов казваше: „Не можете да си представите колко всичко е организирано, колко хората са въодушевени, колко са трудолюбиви, колко са отговорни, колко са привързани към идеята за социализъм с човешко лице.“ Вече бях на работа в кинематографията. И през ноември се случи да отида в Бърно на филмовия форум. И там по стените още стояха надписи за социализъм с човешко лице, още стояха портретите на Дубчек, защото Дубчек беше свален в началото на 70-а г., струва ми се. Ние се вълнувахме страшно много. Стискахме палци, надявахме се, молахме се да оцелеят тези пропеси.

– Защото искахте те да започнат и да намерят разширение и у нас? Изпитвали сте критично отношение към действителността у нас?

– Разбира се! Ама, разбира се! Ама кой нормално мислещ човек не е изпитвал критично отношение към действителността у нас в онези форми на обществения живот, които просто пречеха на всяка нормална личност, на всяка нормална творческа дейност? Защо пречеха? Пречеха защото, много пъти съм го казвал, личността се унизяваше. Тя беше зависима от институции като партийни комитети, партийни секретари, комсомолски организации, комсомолски секретари, профсъюзни организации, профсъюзни председатели и секретари, а всичко това беше дълбоко политизирано и човекът беше играчка в ръцете на политическите обстоятелства. Говоря за човека изобщо.

– Във вашата пиеса, освен специалистите, и народът не отива на състезанието в чужбина. Той също отпада при подбора...

– Да, с името Народ Иванов...

– Да, това очевидно е народът. В пиесата има един виолончелист, представител на хората на изкуството, на така наречената художествено-творческа интелигенция, който отива на състезанието и чийто критичен глас, и чието несъгласие с това, което става, се чува, макар и да е непрекъснато туширан, мачкан и изолиран от смугения колектив, от Братовчеда, Човека с предимството, Ловеца, Директора, Теоретика и всички останали. Неговият глас накрая се чува с гротескова иронична интонация, с игра на думи в някаква детска песничка, или може би бъркам...

– Броилки са това, броилки...

– Единственият човек, който държи на истината, е човекът на изкуството във вашата сатирична пиеса.

– Той казва всъщност, че Директорът и Пазачът на имуществото всеки ден са яздили коня, с него слизали от хиподрума до града и обратно, а пък пред

колектива казвали, че той не е пристигнал още. И те използвали този кон, за да не плащат за трамвай...

– Тоест явна е алюзията, че фактически хора от типа на Ръководителя, Директора, Пазача на имуществото съсипват нашия шанс да се състезаваме. А тогава се говореше за мирно съвместно съществуване, за състезание в областта на икономиката, кой строй ще надделее, какво може да се покаже в една мирна съвместна надпревара... Може ли да се направи изводът, че ние губим това състезание, защото нашият кон пристига последен, съсипан от хора като вашите герои?

– В пиесата точно това се подразбира. Накрая се казва, че ето, благодарение на всичко, ние се класирахме на „това място”, но никой не казва на кое точно място, защото това е вече опасно... Едва ли не – свършихме и тая работа, айде сега да си ходим... Един чисто български маниер, който беше създаден може би наистина от системата. Всеки гледа, ако може отнякъде нещо да откачи, а обществената работа – дали там ще свършим това, както трябва, дали ще има резултат от това, за което сме изпратени, отива на втори план. Някак понятието за отговорност – там, ако си спомняте, има даже стихотворение за отговорността, по фразата на Екзюпери, че човек ме прави това, което ме кара да се чувствам отговорен – е на заден план.

– Нашето участие в „състезанието” е предварително обречено или ние губим в процеса на осъществяване на така наречената инициатива?

– Аз по-скоро проследявам механизмите, които водят до един такъв печален завършек, печален резултат. Механизмите – кое всъщност е онова, което трови, разваля машината отвътре, или пък кои са онези родилни петна, или генетични недостатъци на тази структура.

– Значи, може да се предположи, че замисълът ви е поначало оптимистичен?

– Аз претендирам, че това е една много сериозна критика на цялата система.

– Да, много сериозна. Бях изненадан, когато прочетох пиесата. Тя е остра сатира с комедийен ефект. Като си помисля само какви имена имат вашите герои и какви хора ръководеха тогава партията и държавата...

– Когато в Сандански чух, че войските са прекрачили границата на Чехословакия, си помислих: „Край, тази пиеса, която написах тук, в Сандански, никога няма да се играе.”

– Каква е нейната съдба след това?

– Въпреки това аз я дадох на Недялко Йорданов и бях много изненадан, когато в първите месеци непосредствено след събитията в Чехословакия властите не я спряха, изпитвах известна неудобство да „отрежат” изведнъж нещата.

– Съществуваше инерция?

– Да, съществуваше инерция. От една страна, тя не беше просто инерция на процесите, а може би инерция в мисленето на самата власт, защото властта не е персонализирана само в един-единствен субект. Може би самите ръководители на партията и държавата, които определяха цялостната политика, в това число и културната политика, още сами не знаеха накъде ще тръгнат нещата, защото всичко много зависеше от това как ще се развият по-нататък процесите в Съветския съюз. И си спомням, че чак през зимата на 1968 г. или ранната пролет на 69-та, там в ония месеци, бе проведено едно

събрание в салона на Софийската опера, на което говори Тодор Живков. Дубчек още не беше свален, въпреки че бяха вече минали няколко месеца от влизането на войските в Чехословакия, и Живков държа една реч. Всички излязохме като покрусени, потресени. Той каза: „Чехословакия пропада, няма власт, няма партия, няма правителство, всичко е в разруха...” И въобще беше доста заканителна неговата реч.

– Думата „контрареволуция” беше ли употребена?

– О, разбира се. Неведнъж. Вече споменах, че събитията завариха жена ми в Чехословакия. Бяха спали в нашето посолство в Прага, след това с някакъв съветски самолет ги бяха прехвърлили в Киев и от Киев кацнаха в Бургас, и оттам се прибра в София. След това отидохме на море в писателската станция и Джагаров ме пита: „Е, какво разказва жена ти?” А аз отговарям: „Абе, какво разказва. Какво разказва – да не ти разказвам...”

– Какво е разказвала?

– Това не мога сега точно да си спомня, а и не е толкова съществено. По-важно е друго – всички ние вече се страхувахме да казваме точно какво мислим. Изведнъж усетихме, че нещо ще стане. През този августовски месец, след събитията, един леден, мразовит полтъх, осланяване мина в душите ни. Ние знаехме, че това няма да се размине лесно и че след това ни очакват трудни години.

Аз никога не съм бил борец, не съм писал, не съм участвал в никакви протестни или каквито и да е други акции, но както човек, който има чувство за реалност, за справедливост, естествените ми, нормалните ми човешки сетива се бунтуваха срещу всичко това, което се случи. Може би по-късно, когато станах и заместник-генерален директор в кинематографията, заемах и други постове и станах част от механизмите на тази система, сигурно и аз в някаква степен съм бил нейно средство. Но пак повтарям – ние бяхме и средство, но и жертва на тази система. Или по-точно – и жертви, но и до голяма степен средство на тази система.

Но не казах това, което исках да кажа за злощастната съдба на тази пиеса. Пиесата не беше спряна в Бургаския театър, тя продължи да се играе, и това го отдавам на споменатата инерция, която още позволяваше това да става. Освен това, в пиесата присъства темата за отговорността и има също един, надявам се, колкото сатиричен, толкова и добродушен хумор. Според мен това е и нейно качество.

– Несъмнено. Хуморът прави силно впечатление, той е толкова естествен и завладяващ. Аз съм се смял искрено, от сърце се възхищавах на толкова фината на места пародия. А и сарказмът, който присъства, не е в някакъв зловещ вариант. Хуморът е доминиращ и бих нарекъл пиесата ви една демократична комедия в най-широк смисъл. А и играта на думи в нея съвсем не е накърнена от времето – аз я четох съвсем наскоро.

– Надявам се, аз също се лаская, че пиесата не е съвсем без качества. Но защо казвам, че имаше злощастна съдба – защото, след като в бургаския колектив започнаха да я правят с много увлечение, а те започнаха някъде, струва ми се, през септември, работиха през октомври, ноември до средата на декември, вече през декември очевидно самият режисьор и самите актьори изпитваха известна несигурност дали ще я пуснат тази пиеса, дали ще има все пак премиера... Може би не я правиха с достатъчна убеденост, че ще има живот пиесата... Не знам, но във всеки случай, когато аз отидох десетина дни

преди премиерата в Бургас, те не бяха намерили още решението на финала на пиесата. И в последните дни с режисьора търсихме неговото решение.

По-късно, когато дадох пиесата в Сатиричния театър в София, я посрещнаха много добре. Чете я Желчо Мандаджиев – директорът на театъра. Струва ми се, че тогава там драматург беше Стефан Цанев. Желчо Мандаджиев искаше да се прави тази пиеса, но тя не можа да влезе по-късно в репертоара на Сатиричния театър вече в новите политически обстоятелства. В Бургас премиерата беше, мисля, на 28. XII. 1968 г., не съм съвсем сигурен.

– А защо е публикувана по-късно, през 1969 г., в сп. „Театър“?

– Ами това е нормално, мисля.

– Това означава ли, че е публикуван крайният вариант на пиесата?

– Аз я дадох да се чете от Недялко Йорданов, но още не смятах, че тя е за публикуване. Когато пиесата се прави и поставя, тя претърпява много изменения и ми се искаше да има максимална идентичност на публикувания текст с този, който се поставя. Но все едно, след като я публикувах, аз много работих по нея, тъй като най-напред към пиесата прояви интерес Методи Андонов още по времето на Желчо Мандаджиев. Той я чете, с него разговаряхме неведнъж, даде ми някои идеи главно по третата част на пиесата.

– Защо върху третата част? За да се изведат всички тези идеи и нюанси на комедийно-сатиричното начало в единен финал, или защото времето и обстановката ви поставяха нови неща за размисъл, обобщение?

– Защото не ми беше много ясно как трябва тя да завърши. Не ми беше много ясно. Всичко това, което сега го има, е плод на много търсения. Работих с Методи Андонов, след това с Гриша Островски. Ходихме да работим даже в почивната станция на РАБИЗ, на работниците по изкуствата.

– Кога е било това?

– Не помня точно – 1970-а или 71-а, там тогава беше Корабов, Стефан Цанев, мисля, също беше...

– Няколко години, преди да бъде поставена в Сатиричния театър?

– Да, определено. Гриша Островски започна с мен работа с цел да я постави в Сатиричния театър. Тогава беше режисьор там. Но след като дълго работихме с него, той се отказа, драматург в театъра вече беше, мисля, Лада Галина, той казваше, че когато репертоарът се е правел за съответните години, не е включвал тази пиеса. И освен това Гришата започна да ми се оплаква: „Виж какво стана в Чехия, все на мене ли такива неща ще се случват, няма да стана заслужил артист, ако такива пиеси поставям...” И се уплаши и буквално избяга от пиесата. Мисля, че той няма да ми се обиди, ако това нещо един ден ние с вас го публикуваме, защото няма какво да крием, той направо се уплаши от пиесата.

По-късно, аз тогава живеях на „Хан Крум” в един партер, една сутрин се звъни на вратата, отварям, виждам един непознат човек, пита: „Мога ли да вляза?” „Заповядайте.” „Аз съм от Пловдив, казвам се Азарян и съм театрален режисьор. Идвам да се запозная с вас, четох вашата пиеса. Тази пиеса ме потресе.” Това беше неговият израз. Той може да не си го спомня, но аз го помня, защото е толкова силен израз, че на мене ми направи огромно впечатление. Той каза: „Аз нямам нито намерение, нито желание да я поставям, защото не виждам нейното решение.”

– В какъв смисъл?

– Той си знае в какъв смисъл, вероятно в режисьорски. Може би в

режисьорски. Може би не му се занимаваше с това. Допущам, че той тогава дойде повече за да се запознае с мен, с надеждата, че ако аз стана автор на пиеси, тоест се определя и като драматург, може би ще може да разчита на едно бъдещо взаимно сътрудничество.

По същия начин тогава с мен за запозна и литературният и театрален критик Иван Балабанов, който тогава беше драматург в Благоевградския театър. Също дойде един ден, разхожда се из хола, казва: „Аз идвам, за да ви поздравя за тази пиеса, ние я четохме, аз я четох. Тая пиеса може да не се играе сега, тя може да не се играе утре, може да не се играе след една година или след пет, но един ден ще се играе. Може да е след десет, двадесет години, но един ден ще се играе, защото е хубава, силна и ... така, и така.” И си отиде.

За съжаление, Иван Балабанов по-късно, а именно в 76-а г., когато вече работеше във вестник „Пулс”, беше там заместник-главен редактор, когато пиесата излезе в Сатиричния театър, лично написа в „Пулс” (1976 г.) една отрицателна рецензия под заглавие „Състезание без награди”. Аз не му се сърдя за отрицателната рецензия, а повече се сърдя на това, че той хвърляше цялата беда на представлението върху драматургията, а не върху режисурата, да речем. Тоест върху онази част, заради която дойде да ме поздравя. Преди да е видял тази пиеса в каквато и да е сценична разработка или решение, той ме поздравя за онова, което беше прочел, за текста, а тъкмо текста по-късно в статията си в „Пулс” критикува... Това ми се видя грозно, неморално и тогава ни се влошиха отношенията.

– Ако се върнем на казаното от него, че пиесата можела да се играе след десет-двадесет години, възможно ли е това, и виждате ли я поставена днес, разбира се, с някакви промени, варианти?

– Нека да довърша и да кажа още нещо. Чак през 1976 г., когато Никола Савов беше директор на Сатиричния театър, ме извикаха в театъра и ми казаха, след като пиесата стоя там близо седем години, че са готови да започнат репетиции и работа по поставянето ѝ, тъй като най-после се е намерил режисьор. Оказа се, че този режисьор е Александър Попов от Бургаския театър. Тогава работех в киното, бях ходил вече в Бургас с Павел Писарев и гледахме една постановка на Александър Попов, мисля, на пиесата на Камен Зидаров „Боян Магесникът”.

Мога да кажа, че бях безкрайно недоволен от начина, по който Александър Попов реши моята пиеса, той всъщност не я и реши. Премиерата ѝ беше в края на октомври 76-а г. Въпреки това аз бях много щастлив, че се играе в София, в Сатиричния театър, от известни актьори като Парцалев, Стоянка Мутаfoва, Хиндо Касимов, Васил Попов, Петър Пейков, Димитър Бочев-Бочката, Пламен Дончев, Велко Кънев, Коста Карагеоргиев, Иван Обретенoв-Батето – един актьор, когото много обичах, Бог да го прости, Димитър Георгиев-Пушо, Латинка Петрова и т. н. Бях много щастлив, и трябва да кажа, че с играта си актьорите направиха много за пиесата, която има близо 70 представления. Игра се в два сезона – 1976/77 и 1977/78 г. След това я свалиха, но аз мисля, че имаше в нея още живот. Играеше се при пълни зали, но нямаше много отзиви в печата. Най-искрено я поздравя Любен Георгиев във в. „Стършел”, а във в. „Народна култура” Кристина Тошева публикува рецензия, в която изразяваше съжалението си, че „Състезанието” е пиеса, която би могла да стане много добра, но че „състезанието” не се е състояло всъщност.

– „Пропуснат празник” е заглавието на рецензията във в-к „Народна

култура”, № 47, 20. XI. 1976 г.

– Общо взето, пиесата се посрещна критично, всъщност – мълчаливо. Но знам, че когато по-късно се обсъждаше театралният сезон 1976-77 г., Гочо Гочев говори за мойта пиеса и каза, че е една чудесна пиеса. Тогава Стефан Цанев и Недялко Йорданов след премиерата в Сатирата ме поздравиха и казаха: „Каква чудесна пиеса! Колко хубаво слово! Колко хубав език! За съжаление, ненаправена както трябва.” Така ми казваха всички мои приятели. И се надявам, че го казваха искрено, не само за да ме утешат.

Аз си обичам пиесата. Много се смеем с приятели понякога, когато почти им я разказвам, и то най-смешните реплики от нея. И с удоволствие го правя. Когато се разхождаме в гората с Кольо Георгиев, с Иван Цветков, с Борислав Бойчев, Герчо Атанасов, много се смеем. Особено на репликата: „Те стоки имат, стоките са им добри. Но с производството на средства за производство са зле.” Става дума за онази сцена, когато героите вече са си накупили всичко от магазините. Не ги интересува много-много как ще завърши състезанието, за което са изпратени в чужбина, но носят пакетите със стоки... Имаше дори в един вариант на пиесата такава фигура, герой, човек, когото никой не познава. И едни други се питат: „А бе, тоя кой е? А бе, тоя какъв е?” И никой не знае откъде е, какъв е, що е. И понеже има и един герой – Човека с предимство, всеки се чувства длъжен да каже по някоя реплика, такава, че ако случайно някой някъде донесе нещо, да се знае, че той е бил критичен към капитализма. Това толкова вярно отразява цялата атмосфера на онова време!

Аз се радвам, че говорим за всичко това, защото искам още веднъж да подчертая – времето беше много по-сложно и много по-богато, и много по-интересно от елементарните проекции и това прокрустово ложе, в което се мъчи, да речем, Йордан Василев да го постави в учебника по литература за XI клас, специално в този очерк, в който той прави прегледа на нашата литература от 1944-а г. до наши дни. Много по-богато, много по-интересно, много потворческо, бих казал – и весело, и жестоко, и тъжно, и пълно с отчаяние, но и с надежда, с изненади, с творчески внезапни прояви, с изгреви на нови имена.

Нека си спомним какви странни дарования се появиха, като да речем, Биньо Иванов – един странен поет. Или тоя изящен създател на поетически светове, какъвто е Христо Фотев. И сега се опитват в разни очерци за поезията, в този учебник например, когато говорят за Христо Фотев, да казват: „Въпреки че той написа поемата „Изпълкомът заседава”, сякаш че това е някакъв кой знае какъв грях, ами написал я е. И тая поема е хубава, не е лоша тази поема. И какво от това? Сега трябва да го обесим за това, че я е написал, и да го обвиняваме, че я е написал?”

Имахме и надежди, имахме и отчаяния. Имашме и болки, но имахме и своите радости. Нека не се пишат за такива големи страдалци някои, които доста добре се бяха вградили, и си бяха намерили топли ниши и доста добре преживяваха живота си тогава, за да излязат сега като жестоки обвинители. Ние работехме на отговорна работа и побеляхме, и олисяхме, и трябва да кажа, че нямам чувството, че съм имал кой знае какви привилегии... Имах „привилегията” да нося огромни отговорности. И понеже времето беше жестоко, и понеже беше опасно, толкова повече тези отговорности бяха застрашителни за личността. Разбира се, всеки може да ми каже: „Ами що не си се отказал от тези длъжности, които са ти предлагали?” Аз мога да отговоря, но това е една друга тема, която не сме разисквали с вас. Защото съм имал

едно чувство за признателност и за отговорност – тоест признателност към тези, които намират в мене някакви качества, че аз бих могъл да върша нещо. И там, където съм бил...

– Би могъл да бъде някой бюрократ...

– ... там, където съм бил, надявам се, не съм оставил никакви тежки и непоправими злини след себе си, обратно... Когато бях в издателство „Български писател“, Левчев каза: „Това е първата ми книга, която излиза такава, каквато аз искам тя да бъде.“ Аз не му свалях нито едно стихотворение, а сложих стихотворенията, които преди мен Петър Пондев беше свалял от предходната му книга.

– Става дума за 1964-68 г., когато сте главен редактор на „Български писател“?

– Да, да.

– Това е точно периодът, през който е зрела пиесата.

– Точно така. В 65-а г., точно когато изпълнявах длъжността директор на „Български писател“, излезе книгата на Константин Павлов „Стихове“. И трябва да кажа, че е моя идеята за онази злощастна бележка. Това не го крия. Аз настоявах да се пусне таква бележка. Защо? За да можем малко да отбием критиките. Защото имаше съмнения, че някои можеха да се възползват от ситуацията, за да ударят издателството, че издава такава книга. Имаше такава обстановка в нашия културен живот.

– Каква бележка? Бихте ли пояснили?

– Имаше такава обстановка. Да се удари някое издателство. Даже партията не е искала, и Централният комитет не е искал толкова много старание от някои от нашите литератори, които, за съжаление, проявяваха това старание. Ето я тази книга на Константин Павлов, излязла в „Български писател“ през 65-а г., по времето, когато бях и главен редактор, и изпълнявах длъжността „директор“. Тъй като Петър Пондев – прекрасен човек, когото аз обичах, един човек с широка душа, се разболя и напусна издателството.

– Книгата е с посвещение. Какво пише в него?

– „На Петър – с приятелство и уважение. Коста. 28. IX. 65 г.“ На редакционен съвет решихме, публикувайки втората книга на Константин Павлов, „Стихове“ (първата книга беше „Сатири“, и мисля, че излезе през 60-а г.) да бъде придружена накрая с една бележка. Коста вече беше публикувал някои от своите поеми във в-к „Литературен фронт“. (Тогава главен редактор на вестника беше Гошкин.) И неговите поеми предизвикаха голямо вълнение. Особено „Спомен за страха“ и „Петимата старци“. Възбудиха духовете – много критици имаше от страна на литератори, които бяха по-догматично и по-„партийно“ настроени, които все пазеха чистотата на нашата поезия от някакви „злощастия“. От една страна, те възбудиха много духовете и на всички, които се отнасяха към поезията с любов, с обич, с надежда и с аполитичност. Разделиха се мненията – от крайните отрицатели до крайните почитатели.

– Можете ли да си спомните мнения и имена на хора?

– Не, не си спомням, но аз говоря за атмосферата, наистина. Например – няма да го скрия, мисля, че тук е добре да се каже: по-късно, когато аз напуснах издателството, Джагаров, вече като председател на Съюза, ми каза веднъж в един ресторант: „Ние сме много доволни от работата ти в издателството, но никога няма да ти простим едно нещо.“ „Какво нещо?“ „Това, че ти издаде книгата на Константин Павлов „Стихове“. Тук не се притеснявам да спомена

името на Джагаров, защото това е истина и аз мисля, че и Джагаров няма да отрече тази истина.¹ Нека, като отправим поглед навътре в себе си, и като искаме в някаква степен да се пречистим, да си признаем и вините. Аз такива вини имам. Тук така излиза, че говоря повече за предимствата си и за приноса си, но така тръгна разговорът, а иначе сигурно имам вини.

Нека да си спомним също така, че аз съм редактор на първата книга на Ваня Петкова „Солени ветрове“, която излезе през 65-а г. Ваня Петкова беше ново име. Тогава аз работех в издателството и станах редактор на тази книга. Иван Бурин, който беше горещ привърженик на книгата, искаше тя да излезе в много голям обем, с почти всичко, което беше предложила авторката, а аз смятах, че някои неща, по-слаби, могат да бъдат извадени, за да стане хубава, силна първа стихосбирка на една млада и талантлива поетеса. Бурин се отказа от редакторството и аз казах: „Аз ще стана редактор.“ Тогава с Ваня Петкова можеше да се разговаря по-нормално. Тя не беше още вманиачена до такава степен да се смята за световна писателка. И нашите разговори около книгата преминаха във взаимно разбиране. Тя се съгласи с моите бележки. Останаха някъде към четиридесет-четиридесет и няколко стихотворения.

Много неща могат да се разкажат, но не е тук мястото. Например в онези години, когато аз продължавах да работя в издателството като главен редактор, излезе първата книга на критика Кръстьо Куюмджиев „Профили в черно и бяло“. В тази книга имаше рецензия за Константин Павлов. Тогава, след като Хрущов беше сменен от Брежнев, Симеон Султанов, който завеждаше отдела „Критика“, се уплаши да не бъде критикуван отделът заради тази рецензия и предложи тя да се сваля. Аз казах, че няма нужда да се сваля, че книгата ще остане и трябва да остане с рецензията за Константин Павлов. Дори Симеон предлагаше да се отложи малко издаването на книгата в по-късно тримесечие, за да се види какво ще стане, защото се очакваше някакъв конгрес на КПСС. Аз тогава си спомням, казах точно обратното: „Трябва да избързаем да издадем книгата, за да можем да изпреварим тези процеси, които предчувстваме.“ Така и стана. И тази статия-рецензия на критика Кръстьо Куюмджиев за първата книга на Константин Павлов я има в „Профили в черно и бяло“.

Но да се върнем към бележката. Тогава решихме, след като знаехме колко са поляризирани мненията, малко да се застраховаме от някои крайни критики. И аз заставах на позицията, въпреки някои възражения...

– Борис Делчев беше ли в издателството?

– Беше.

– И как реагира?

– Не си спомням. Съжалявам, че не помня. Ако той има, както се говори, дневници, може би там ще е записал.²

– Доколкото ми е известно, се пазят и архивите на издателство „Български писател“, въпреки че в даден момент някой е решил да се махнат, да се ликвидират стенографски записки от заседанията на редакционния съвет и т. н.

– Зависи от кои години. Аз бях там много отдавна – 1964-68-а г.

– Ами например знам, че Иван Сарандев със сигурност е виждал протоколи от обсъждането на това дали да бъдат включени някои произведения на Йордан Йовков в подготвяно издание от по-ранен период – мисля, че се-

¹ Георги Джагаров почина през месец ноември 1995 г.

² Книгата, включваща част от дневниците на Борис Делчев, излезе през 1995 г. – Б о р и с Д е л ч е в. Дневник. Народна култура. С., 1995.

демтомника от 1956 г. Дали да бъдат включени „Чифликът край границата” и други творби.

– Както и да е. Тогава решихме... Редакционният колектив не беше единодушен да има или да няма такава бележка. Но аз настоявах да има. Очевидно съм се влияел малко повече от другите и настоявах. И в края на краищата стигнахме до споразумение. Не твърдя, че авторът беше съгласен с тази бележка. И дали въобще го питахме за тази бележка?

– Кой написа тази бележка?

– Мисля, че и аз имам участие, но сега не мога да си спомня. Помня, че е четохме, че я редактирахме заедно, че намислихме как да бъде. Ето я тази бележка:

„Издателство „Български писател” предлага една своеобразна и в някои отношения оспорима с авторското си виждане книга. Своеобразието ѝ се дължи както на необичайната логика на образите, така и на изразните средства, които водят на места до неяснота на авторския замисъл...” Сега това са доста банални и леки фрази.

– Макар че подобни фрази в онзи период са имали характер на присъда.

– Да, да, така е... „Надяваме се, че книгата „Стихове” от Константин Павлов, публикувана като творчески експеримент, ще даде възможност за полезен литературен разговор по тенденциите в творческото развитие на някои млади поети.” (Тогава 31-32-годишния се смятахме още за млади поети.) „...Издателството моли читателите да изпращат своето мнение за книгата на адрес „Български писател”, ул. „6 септември” № 35, София.” Сега, разбира се, това не е свидетелство, с което трябва да се гордеем. То по-скоро отразява и времето, и атмосферата, пък и в известен смисъл нашето падение, защото не сме имали доблестта – имам предвид преди всичко себе си – да защитим, по мнението на всички ни, талантлива книга, интересна, своеобразна, странна...

Но аз и по-късно съм казвал – у този автор, Коста Павлов, който не е от поетите, които аз обичам, има връзка с фолклора. У него думите са много естествени. Цялата му словесност е много точна, много естествен е синтаксисът, няма никаква злоупотреба с прилагателни. Това не е въобще имитация на поезия. Той не работи с красотата на нещата и не злоупотребява с нищо. Виждам силата на поезията от другата ѝ страна. Много пъти съм казвал, че разбирам поезията като обезсмъртяване на красивото в живота. Разбира се, понякога изящност може да има и в сатирата, може да има и в този тип поезия.

– Тук виждам и книгата на Константин Павлов с избрани стихове и киносценарии, „Стари неща” от 1983 г. Между другото, тя отново е с посвещение... Може ли да го прочета? „На Петър – за постоянните добри светлини в нашите сложни отношения. Коста, декември 1983 г. ” Отзад в карето като рецензенти на книгата са отбелязани Христо Радевски, Божидар Божилов, Добри Жотев, Петър Караангов. Значи името ви отново се свързва с Константин Павлов.

– Ами аз понеже познавах и неговите сценарии... С Коста никога не сме били интимни приятели. Той е човек, като че ли целият обрасъл в бодли, не можеш да се доближиш до него. Аз казвам, колкото е обрасъл в бодли, толкова е и чувствителен и нежен даже. Той може да те убодне, но също така много лесно може да бъде и убоден. Колкото и да заема позата на ей тоя боздуган, който е нарисуван върху корицата на книгата му от Николай Буков. Не съм

бил близък приятел с Коста, така – да си ходим на гости. Някак съм чувствал, че не съм на равнището на неговото мислене. Той е с остра мисъл, с остър интелект. И освен това общуването с него за мен лично е било винаги трудно. Защото той може да бъде жесток, способен е да издевателства над теб по същия начин, както издевателства и над себе си. Това ме е плашело у него.

– Аз се радвам на това отклонение в една друга област на вашата работа през този период, именно като главен редактор и временно изпълняващ длъжността „директор”...

– Една година само изпълнявах длъжността „директор”, преди да дойде Ефрем Каранфилов...

– ... защото така се изясняват по-пълно характерът, атмосферата, срещите ви, взаимоотношенията ви с хората и явленията на времето. Нашият днешен разговор започна именно с тези определящи процеси, които в крайна сметка намират драматургична форма във вашата пиеса „Състезанието”. Може ли да се каже, че своеобразна кулминация на периода за вас лично е тази пиеса? Периода на първоначално отърсване от сталинизма, на предусещането за пролет и освобождаване, на последвалото чувство за нещо нередно и тегнещо, което настъпва в живота, и накрая – на събитията в Чехословакия?

– Да, определено. По-късно напуснах писателските среди и отидох в кинематографията. Там работих близо единнаесет години, някак си се позатворих в собствените си елегично-носталгични състояния, не съм писал политическа лирика, не съм славословил, не съм произнасял речи. И това бе така, не за да протестирам срещу системата, а защото съм следвал своето собствено вътрешно чувство за справедливост, пазейки личното си достойнство.

– Говорите много откровено, но все пак системата не ви изхвърли от ръководни постове през този период.

– Да, защото аз с нищо не съм се противопоставял на системата и с нищо не съм ѝ навредил. Сега, когато се връщам назад, преценявам, че всъщност сигурно съм могъл да живея и по-достойно. Може би, може би. Веднъж някой ми пожела: „Сложи пръст в раната, обърни се малко към болката и, както си добър поет, ще станеш голям поет!”

– Спомняте ли си кой ви го каза?

– Да, спомням си, но не искам да споменавам това име.

– Така, значи вие избрахте друго поведение, друга позиция?

– Сигурно съм оплетен и във веригите на собствената си природа. То е въпрос и на природа, и на морал, и на възпитание, и т. н.

Но все пак мисля, че с каквото съм могъл, съм помогнал в киното. Нека тук припомним, че нашето време през 70-те години, по-точно от 1972 до 1980 г., е забележителен период за българското игрално кино. Тогава генерален директор на Кинематографията бе Павел Писарев – широко скроен, смел и умен ръководител. Той има лична голяма заслуга за киното от това време. Не се дължи на мене, разбира се, но тогава излязоха и такива сатирични филми, като „Преброяване на дивите зайци” и „Вилна зона”, „Момчето си отива” на Георги Мишев, „Последно лято” по Радичков на Христо Христов, „Вечни времена” по Васил Попов на Асен Шопов, „Дърво без корен” отново на Христо Христов по Хайтов, „Басейнът” на Христо Ганев и Бинка Желязкова, „Всичко е любов” по Боян Папазов на Шаралиев, и т. н. И още колко филми, и то остри филми! Ами „Матриархат” по Георги Мишев? А целият този пакет от филми, който проследяваше процесите на миграцията?

– Наши филми тогава получаваха награди в чужбина.

– Ами как! То не е моя заслуга, а пак на онези процеси на времето, на това, че изкуството напираше, то си вършеше своята работа, не можеше да бъде погребано, както Йордан Василев го изкарва в своя очерк в учебника по литература за XI клас. Тия процеси са силни като самата природа на живота, като самия живот. Кой можеше да зачертае например повестите на Георги Мишев „Матриархат” или „Куково лято”?

Разбира се, в същото време излезе „Заледеният мост” на Христо Христов за Георги Димитров по сценарий на Любен Станев, и т. н. Всички имахме греховете си, но и живеехме във времето си и никой сега няма право да се отрече от нищо, което е вършил, защото го е вършил. Пак повтарям: можем ние да се отказваме от книгите си, но книгите ни не могат да се откажат от нас. Там стои нашето име. Ние сме писали тези букви, тези тиренца, тези многоточия. Никой не ни е държал ръката да ги напишем. Ние сме вземали, макар и малките и оскъдни хонорари срещу тези тирета и удивителни и сме се хранили с тях, и сме хранили и децата си, така че не можем да се отречем от това, което сме направили. Сега един искаше от баща си да се отрече. Ти се отричай, колкото си искаш, от баща си, но ти носиш неговата кръв. Кой може да се отрече от родината си? Колкото искаш, се отричай, но ти си роден в България. Това е демагогия, нечестност, това е аморалност.

– Водим откровен, и надявам се, полезен разговор, но да се върнем към пиесата. Какво не успяхме да засегнем?

– Понеже говорехме за нейната съдба, през 1976 г., пролетта, ние започнахме с Младен Киселов работа по тази пиеса с целта да бъде тя поставена в Българската телевизия. Телевизията тогава имаше своя театрална програма – „Телевизионен театър”. И Младен тогава се запали много. И идеята за няколко пъти минаващите коне е негова. Много хубаво хрумване! Да се види, че нашият кон самотно препуска и едни смятат, че ги е изпреварил, а други – че е изостанал. Горещо-долу всички смятат, че нямат вина, ако изостане. Но че, ако ги е изпреварил – те имат заслуга. Ако това, което сме свършили, се признава, значи сме били добри. А това, което не сме свършили, трябва да го прескачаме, нямаме вина... В такова положение се намирам и аз сега, говорейки за всичко това. Бях много развълнуван... След генералната репетиция се състоя художествен съвет. Някои от актьорите казаха, че е пипано с много груби ръце. Спомням си, че Константин Коцев каза: „Аз се питам само как е възможно в една толкова деликатна материя да се пипа с толкова груби ръце.”

– Какво точно е имал предвид?

– Не зная. Не мога да коментирам. Общо-взето, художественият съвет не беше доволен от постановката, от режисьорските решения...

– Имах въпрос, който засяга един момент от вашата работа над пиесата, и по-скоро над специфичен проблем, който ми се струва много труден за убедително художествено разрешаване и сценична реализация. Става дума за представяне на изтичащото време, а то е и човешки живот, и човешка съдба, във вашата пиеса. За това как героите в пиесата чакат, а сезоните минават, и те питат: „Хайде, докога ще чакаме, какво става, няма ли най-после да се разреши нашият въпрос?”, и т. н. Как работихте върху този проблем, как решихте тази специфична творческа задача?

– Всъщност идеята и въодушевлението да напиша тази пиеса, дори убеждението, че мога да я напиша, не се крепеше само на онзи виц, за който споменах

в началото – за репликата върху големия килим. Аз бях озарен от някаква надежда, че мога да направя една абсурдна пиеса. И въобще не съм си представял, че тя ще бъде смешна. По-скоро съм си представял, че ще бъде тягостно-тъжна и сатирична. Но, слава Богу, тя излезе сатирична и комедийна, а не мрачна и тъжна. Изкушаваше ме тази първа моя представа, че хората седят в преддверието на едно учреждение и отвън се сменят сезоните. Времето тече, кукувичката се появява и кука. Часовникът тиктака и напомня за хода на времето. В ремарките на първия вариант, аз се надявам, че пазя ръкописа някъде, такова нещо – че докато те седят, цветовете на шарените им дрехи започват да избеляват, да изсивяват и накрая те се оказваха (даже когато го казвах това на Гриша Островски, той викаше: „Това не може да стане! Как ще стане това?“) облечени в еднакви, сиви, избелели от времето, прилични на чували, дрехи от зебло.

– Нещо като нгоанс от културната революция в Китай имаше ли?

– Не, не. Друго – паспалът на времето (паспал се нарича прахта във воденицата), сякаш тези хора са захвърлени в безнадеждността на бюрокрацията, сякаш паспалът на времето ще ги затрупа, ще ги обезцвети, ще ги направи еднакви, ще ги унищожи. И тука трябва да кажа, че имаше нещо от кафкианското настроение, от онова, което бях вкусил отгук-оттам, каквото бях прочел на руски от Кафка. На български излязоха няколко негови разказа в сп. „Пламък“ още в края на 50-те години. Нещо такова витаеше в душата ми, когато реших да напиша тази пиеса. И това течащо време, захвърлените в него индивиди, засипвани, обезцветявани, това го имам в ремарките си.

– Нещо от този замисъл е запазено във варианта, който аз четох, но ми се струва, че ярката индивидуалност на някои от героите щеше да пострада, ако този замисъл беше доведен докрай.

– Ако тази пиеса се играе, тя би могла по най-невероятен начин да бъде поставена. Един ден, мен като ме няма, ако имам някой внук театрален режисьор...

– Един от въпросите, на който не намерихме отговор, е дали може да бъде поставена днес.

– Тя може да бъде поставена по най-невероятни начини, но онова мое начално, изконно намерение и желание, и виждане на тази пиеса не беше веселието, не беше смехът, а приливите и отливите, избухването на скандалите, на забавата, на играта, на веселието, и след това тъгата, която идва след всичко това. Хората се замислят. Имам го в ремарките. Може би не можах да го постигна това отиграване на пулсациите, забравяне в играта, в скандала, и след това връщане към проблема – ето, времето минава, кукувичката се обажда... „Ей, кое време стана! Ще остареем тука от чакане. Какъв сняг заваляя! Тоя сняг ще ни затрупа съвсем!“ „Не може да ни затрупа!“ „А, такъв сняг на времето затрупа едни войничета край нашто село.“ „Във вашето село може снегът да ги е затрупал, но тук снегът няма да ни затрупа!“ – казва бодро Директорът, който е винаги оптимист. Но другият човек, по-безпомощният? ... Тази тъжна страна на пиесата не можа да се отиграе, това чувство за приливи и отливи, за това как те се изпокарват, след това се сдобряват... Пиесата можеше да стане много по-хуманна. С много повече човеци. Малко тъжна усмивка да има в нея. Или един смях, който да предизвиква сълзи. Това всъщност не можа да се направи.

Тази пиеса не се е направила всъщност. Ако някой ден някой я направи, бих желал да се опита да постигне това мое начално виждане, увлечението в играта, веселието, след това скандала, и след това – връщането всеки сам към себе си. „Ей, виж какво стана, ябълката е цъфнала. Кое време сме вече!” Или: „Ей, сега в наше село колко е хубаво! Сега там какви козунаци се правят, какви агнета се пекаат! Айде вече, време е да се връщаме! Домъчня ми за село!” Ето тия пулсации на състоянията, те са свързани и с чувството за потока на времето, в който никога, както е казал един отличен поет, не можем два пъти да потопим краката си. Защото водата вече не е същата. За този тек на времето, за това движение и посипване. И забравата къде сме, кои сме, за какво бяхме тук. Тоест пиесата може да се превърне – аз може би нямам достатъчно текст, но желанието ми е било такова – в едно доста по-голямо обобщение за човека и човешкия живот, отколкото една сатира просто.

– Героите изобщо разбират в какво участват, едва когато вече са в самолета.

– Пиесата започва с обявление във в. „Вечерни новини”. Те го прочитат и идват. Казват: „Ние относно обявлението.” Обаче за какво е обявлението? Те даже не са прочели за какво е обявлението.

– Може ли да се тълкува пиесата като отрезвяване от първоначалния наивен ентузиазъм за участие в едно дело – в обществения смисъл? Защото накрая повечето от участниците, „селекционираниите”, се оказват доста конюнктурни личности.

– Не, такава задача не съм си поставял. По-скоро надделява човешкото практически начало, интересът, и после – българският манталитет. Мисля, че тя е много нашенска пиеса, много българска.

– Мислех си дали по това време не е вървяла някоя от постановките на „Големанов” на Ст. Л. Костов? Мислехте ли тогава за наши образци в комедията?

– Не, даже премиерата на „Сако от велур” беше след „Състезанието”. Имаше постановка на „Римска баня” обаче. При това аз не съм човек театрал, не съм човек, който кисне в театралните зали, който гледа всяко представление. Въпреки че театърът ме омагьосва, обичам театъра, но не съм театроман. Дъщеря ми, голямата, когато беше ученичка в гимназията, гледаше по пет пъти една пиеса.

– Може би тогава да се опитате да направите някаква асоциация с други литературни или драматургични творби, наши или чужди. Има ли някакво влияние?

– Не, не. Единствено тази атмосфера около Кафка, за която говоря. Този абсурд, че хората седят отвън, сезоните се сменят, а те продължават да седят и да чакат едно заседание да реши един проблем. Това е една кафкианска ситуация. Всъщност това е единственото влияние. Имам чувството, че у Кафка има такава ситуация...